

ABDURAUF FITRATNING ADABIY MEROSI

Oltiboyeva Gavhar Nuraliyevna

Buxoro davlat universiteti fizika matematika va axborot texnologiyalari fakulteti amaliy matematika ta'lim yo'nalishi 1-1-PMK guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14831333>

Annotatsiya. Abdurauf Fitratning adabiy merosi o'zbek adabiyotining rivojlanishida juda muhim ahamiyatga ega. U faqatgina ilmiy va siyosiy arbob emas, balki o'zbek adabiyotining asoschilaridan biri sifatida ham tanilgan. Fitratning adabiy merosi, uning o'zbek adabiyotini yangi bosqichga olib chiqishdagi va o'zbek tilini ilmiy va madaniy til sifatida rivojlantirishdagi hissasini o'z ichiga oladi. Abdurauf Fitrat o'zining adabiy faoliyatida klassik adabiyotdan zamonaviy adabiyotga o'tish davrining muhim figuralaridan biri hisoblanadi. Uning asarlari nafaqat o'zbek xalqining ruhiy va ma'naviy hayotini yoritgan, balki ular o'zbek adabiyotining yangi yo'nalishlari va shakllarini shakllantirishga yordam berdi. Fitrat o'zbek adabiyotini mustaqil va zamonaviy yondoshuv bilan rivojlantirdi.

Kalit so'zlar: klassik adabiyot, yurt qayg'usi, publitsistik faoliyat, ilmiy ishlar.

LITERARY HERITAGE OF ABDURAUF FITRAT

Abstract. The literary heritage of Abdurauf Fitrat is very important in the development of Uzbek literature. He is known not only as a scientific and political figure, but also as one of the founders of Uzbek literature. Fitrat's literary legacy includes his contribution to bringing Uzbek literature to a new level and developing the Uzbek language as a scientific and cultural language.

Abdurauf Fitrat is one of the important figures of the period of transition from classical literature to modern literature in his literary activity. His works not only illuminated the spiritual and spiritual life of the Uzbek people, but also helped to form new directions and forms of Uzbek literature. Fitrat developed Uzbek literature with an independent and modern approach.

Key words: classical literature, national grief, journalistic activity, scientific works.

ЛИТЕРАТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ АБДУРАУФА ФИТРАТА

Аннотация. Литературное наследие Абдурауфа Фитрата имеет большое значение в развитии узбекской литературы. Он известен не только как научный и политический деятель, но и как один из основоположников узбекской литературы. Литературное наследие Фитрата включает его вклад в вывод узбекской литературы на новый уровень и развитие узбекского языка как научного и культурного языка. Абдурауф Фитрат считается одной из важных фигур в переходном периоде от классической к

современной литературе в его литературной карьере. Его произведения не только освещали духовную и нравственную жизнь узбекского народа, но и способствовали формированию новых направлений и форм узбекской литературы. Фитрат развивал узбекскую литературу с независимым и современным подходом.

Ключевые слова: классическая литература, народное горе, публицистическая деятельность, научная работа.

KIRISH: Fitratning adabiy merosi turli janrlarni o'z ichiga oladi: poeziya, publitsistika, hikoyalar, esse va ilmiy maqolalar. Uning asarlari ko'pincha milliy uyg'onish, ta'lim, ma'rifat va madaniy islohotlar masalalariga bag'ishlangan. Fitrat she'r yozishda o'zining klassik adabiyot an'alarini rivojlantirib, o'zbek adabiyotining zamonaviy shakllarini joriy etdi. U shoir sifatida nafaqat romantik, balki ijtimoiy-ma'rifiy she'rlar yozgan. She'rlarida u xalqning ma'rifati va ilmga bo'lgan ehtiyojini, shuningdek, o'zbek tilining o'zligini anglashga chaqirgan. Fitratning she'riy asarlari ko'proq xalqni uyg'otishga, bilim va ma'rifatga da'vat etishga qaratilgan. Fitratning adabiy merosi rang-barang. U adib sifatida badiiy ijodning barcha turlarida qalam tebratibgina qolmay, o'zbek adabiyotining yangi janr va turlar bilan boyishi, she'r tuzilishining isloh etilishi, adabiy realizmning teranlashishi, davr, jamiyat va xalq hayoti bilan bog'liq bo'lgan muhim ijtimoiy muammolarning o'zbek adabiyotida badiiy talqin etilishiga ulkan hissa qo'shdi.

Fitrat ijodini shartli ravishda uch davrga bo'lish mumkin: 1-davr 1909-1916-yillarni o'z ichiga olib, Turkiya taassurotlaridan ilhomlangan holda jadid ma'rifatparvari sifatida ijod qilgan. 2-davr 1917-1923-yillarni qamrab oladi, bu davrda Fitrat milliy istiqlol g'oyalari bilan to'yingan asarlar yozadi. Ijodining 3-davri 1923-1937-yillarga oid bo'lib, Sho'ro maxfiy xizmatining doimiy nazoratida bo'lgan Fitrat asosan ilmiy va pedagogik ishlar bilan shug'ullanadi. Fitrat zullisonayn adib bo'lib, adabiyotga shoir va adabiyotshunos sifatida kirib kelgan. Istanbuldagi to'rt yillik ta'limi davomida faqat forsiy tilda ijod qilgan. Ko'p o'tmay u o'zini dramaturgiya va prozada ham sinab ko'rdi. U "Munozara" (dastlabki nomi "Hindistonda bir farangi ila buxorolik bir mudarrisning bir necha masalalar ham usuli jadid xususida qilgan munozarasi") asarini Turkiyaga borishdan oldin, 1905-1907-yillarda yaratgan. "Sayha" ("Chorlov", "Na'ra") (fors tilida), "Sayyohi hindi" ("Bayonoti sayyohi hindi"), "Rahbari najot", "Tarixi Islom" asarlarini esa Turkiyada tahsil paytida yozgan va "Munozara" 1908-yilda, "Sayha" 1910-yilda, "Sayyohi hindi" 1913-yilda Istanbulda bosilib chiqqan. "Rahbari najot" va "Oila" 1915-1916-yillarda Bokuda nashr qilingan. Bu asarlar o'sha davridayoq xalq orasida keng tarqaldi.

Horijiy tillarga ham o'girildi. Masalan, "Munozara" 1909-1914-yillar orasida turk, ozarbayjon tillarida, "Sayyohi hindi" rus tilida chop etilgan. "Rahbari najot"ni esa do'sti, shoir va noshir Abdulvohid Burhonov Sankt-Peterburgda nashrdan chiqargan. Bulardan tashqari uning "Mavludi Sharif", "Abo Muslim", "Begijon" asarlari va dastlabki she'rlari, "Sadoi Turkiston", "Turon", "Hurriyat", "Buxoroi Sharif" kabi gazeta va jurnallar sahifalarida e'lon qilingan. Uning "Munozara" va "Sayyohi hindi" asarlari XX asr boshlarida Turkistondagi milliy uyg'onish harakatining norasmiy dasturi bo'lib xizmat qilgan va yoshlar dunyoqarashining keskin o'zgarishi va ularning jadidlar safiga kelib qo'shilishiga sabab bo'lgan. Keyinchalik bu asarlar orqali Fitratni millatchilikda, turkparastlikda va islomparastlikda ayblashgan.

Fitratning bizgacha yetib kelgan o'zbek tilidagi she'rlari, 1917- va undan keyingi davrlarga oid. Ma'lumki, fevral inqilobidan keyin Turkiston xalqlarining mustaqillikka erishishlari uchun juda qulay fursat tug'ilgan. Fitrat shu davrda xalqni mustamlakachilik kishanlarini parchalab, milliy istiqlol uchun kurashga da'vat etuvchi she'rlar yozishga kirishgan. Ammo an'anaviy aruz vazni, uning nazarida, bunday zamonaviy g'oyani ifodalash, xalqni oyoqqa turg'azish va safarbar etish kuchiga ega emas edi. Shuning uchun ham Fitrat turk va tatar she'riyatlarida shakllangan, o'zbek xalq og'zaki she'riyatida ayrim unsurlari bo'lgan sochmani milliy adabiyotimizga olib kirdi. O'z ona diyorini ozod va hur ko'rishni orzu qilgan shoir "Yurt qayg'usi" deb nomlangan bir she'r va to'rtta sochma yozib, ularda hurriyat uchun kurash g'oyasini baralla kuylaydi. Ijodkor mazkur sochmalarida Turkistonni xo'rlangan va xorlangan Ona obrazida tasvirlab, bu jabrdiyda Onani zulmkorlardan xalos etish uchun Amir Temur singari insonlarni qo'msaydi. U 1917-yillarda "Mirrix yulduziga", "Sharq", "Shoir" kabi she'rlarni yaratib, Turkistonni endi "qizil mustamlaka"ga aylantira boshlagan bolsheviklarga va ular barpo etayotgan tuzumga nafrat tuyg'usini ifodaladi. Bundan tashqari Fitrat barmoq vaznida yozilgan mazkur she'rlari bilan xalq og'zaki she'riyatining mulki bo'lgan barmoqni isloh etib, Cho'lpon bilan birga uni yozma adabiyotga olib kirdi va unga yangi hayot bag'ishladi. 1922-yilda Fitrat tashabbusi bilan "O'zbek yosh shoirlari" she'riy to'plami bosilib chiqdi. Bu to'plamdan Fitrat asarlari bilan birga o'sha davrda qizg'in ijod qilgan Cho'lpon, Botu va Elbekning she'rlari ham o'rin olgan va xalq orasida katta qiziqish bilan o'qilgan.

Fitratning publitsistik faoliyati ham juda katta ahamiyatga ega. U o'z davrida ko'plab ijtimoiy va siyosiy masalalarga bag'ishlangan maqolalar yozgan. Uning maqolalari ma'rifatparvarlik, siyosiy erkinlik va milliy mustaqillik masalalariga oid bo'lib, jamiyatni ilm-fan

va ma'rifatga yo'naltirishga chaqirgan. Fitrat o'z maqolalarida mustamlakachilikka qarshi kurash, o'zbek tilining rivojlanishi, va xalqni anglash kabi muhim g'oyalarni ilgari surgan.

Fitrat nafaqat adabiyotchi, balki ilmiy ishlar bilan shug'ullangan. U o'zbek tilini ilmiy asosda rivojlantirishga katta hissa qo'shdi va bir nechta darsliklar, tilshunoslik asarlari yaratdi. Bu asarlar nafaqat adabiy va ilmiy sohalarda, balki milliy uyg'onishning asosiy vositalaridan biri bo'lib xizmat qilgan. Uning "O'zbek tili" haqidagi ilmiy ishlari, o'zbek tilining yangi qirralarini, uning zamonaviy ehtiyojlarini aks ettirgan. Fitratning adabiyotdagi roli ayniqsa milliy uyg'onish davrida juda muhimdir. U o'zining asarlarida xalqni ma'rifatli, ilmiy va ongli bo'lishga chaqirdi.

Fitratning fikricha, millatning yuksalishi va taraqqiyoti faqat ilm va ma'rifat orqali amalga oshadi. U o'zbek xalqining ijtimoiy hayotini yuksaltirish, uni ilm-fan va madaniyat sohasida rivojlantirishni maqsad qilgan. Uning adabiy asarlari milliy uyg'onishning yuksalishiga va mustamlakachilikka qarshi kurashga qaratilgan edi.

Fitratning adabiy merosining muhim jihati uning o'zbek tilining rivojlanishiga qo'shgan hissasidir. O'zbek tilining ilmiy va adabiy til sifatida rivojlanishiga katta e'tibor qaratgan Fitrat, o'zining lingvistik va adabiy ishlari orqali tilni yangi bosqichga olib chiqdi. U o'zbek tilining adabiyotda, ilmdan foydalanishda va kundalik hayotda to'liq ishlatilishini ta'minlashga intilgan.

Fitrat, o'zbek tilining tartibga solinishi va normativlashuvi haqida ko'plab ilmiy ishlar olib borgan va o'zbek tilining mustahkam asoslarini yaratishga harakat qilgan.

XULOSA: Abdurauf Fitratning adabiy merosi o'zbek adabiyotining rivojlanishida muhim bosqichni tashkil qiladi. Uning asarlari nafaqat o'zbek tilini rivojlantirish, balki xalqni ilmga chaqirish, ijtimoiy adolat va siyosiy erkinlik uchun kurashni targ'ib qilishga xizmat qildi.

Fitratning adabiy merosi hozirgi kunda ham o'zbek adabiyotining yuksak qadriyatlari sifatida e'tirof etiladi. Uning fikrlarini va asarlarini o'rganish, nafaqat o'zbek tilini rivojlantirishga, balki milliy ongni shakllantirishga katta hissa qo'shadi. U o'z asarlari orqali xalqni ilmga, madaniyatga va mustamlakachilikka qarshi kurashga chaqirdi. Uning adabiyotga qo'shgan hissasi nafaqat o'z davrida, balki hozirgi kunda ham o'zbek madaniyati va adabiyotining ajralmas qismi sifatida qadrlanadi.

REFERENCES

1. Fitrat, Eng eski Turk adabiyoti namunalari— Toshkent Samarqand, 1927 // Fitrat, Eng eski Turk adabiyoti namunalari / Nashrga tayyorlovchi O. Xamroyeva. — Toshkent, 2008. 195 b
2. Fitrat. Tanlangan asarlar. 4 jildlik, 1-jild. Toshkent: manaviyam, 2000. 188-bet.

3. Fitrat. Tanlangan asarlar. 4 jildlik, 2-jild. Toshkent: manaviyam, 2000. 208-bet.
4. Fitrat. Tanlangan asarlar. 4 jildlik, 3-jild. Toshkent: manaviyam, 2000. 256-bet.
5. Fitrat. Tanlangan asarlar. 4 jildlik, 4-jild. Toshkent: manaviyam, 2000. 254-bet.
6. G'aniyev I. Fitrat. Etiqod, ijod. – Toshkent, 1994-246- bet.
7. Boltaboyev X. Mumtoz so'z qadri. – Toshkent: Adolat, 2004. 192- bet